

Okulicz, Łucja

Sprawozdanie z weryfikacji stanowisk archeologicznych we wschodniej części Mazur w 1971 r.

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 244-247

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z WERYFIKACJI STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WE WSCHODNIEJ CZĘŚCI MAZUR W 1971 R.

Weryfikacja stanowisk archeologicznych znanych z literatury, przeprowadzona w sierpniu 1971 r., objęła północną część powiatu giżyckiego, zachodnią węgorszewskiego i wschodnią kętrzyńskiego, czyli północne brzegi jeziora Mamry i najbliższą okolicę. Akcją tą miała na celu uaktualnienie stanu inwentaryzacji, określenie obecnego stopnia zachowania poszczególnych obiektów i ewentualnie wytypowanie niektórych z nich do systematycznych prac badawczych oraz nawiązanie kontaktu z miejscową ludnością i władzami i powierzenie ich opiece obiektów archeologicznych.

Podstawą weryfikacji była, zrobiona wcześniej, kartoteka miejscowości, w których w różnym czasie odkryto stanowiska archeologiczne. Lakoniczne najczęściej wzmianki o położeniu tych obiektów, zmuszały do żmudnych poszukiwań w terenie oraz szukania informatorów wśród miejscowej ludności. O tych oczywiście było najtrudniej i często w całej wsi nie znajdowano ani jednego człowieka, który by mógł coś powiedzieć o poszukiwanych stanowiskach. Z tych też względów nie zawsze opuszczano daną miejscowość z pozytywnym wynikiem. Niemniej wiele obiektów zweryfikowano, część odkryto po raz pierwszy, natomiast na pewno zainteresowano poszukiwaniami archeologicznymi ludność miejscową.

Gwoli większej przejrzystości sprawozdania obiekty zweryfikowane omówiono, grupując je w kategorie zabytków, nie zaś w kolejności takiej jak je zwiedzano.

I. CMENTARZYSKA KURHANOWE I KURHANY

1. Doba, pow. giżycki. Cmentarzysko kurhanowe położone jest na wysuniętej półwyspowa w Jezioro Dobskie wysoczyźnie morenowej, u zachodnich jego brzegów. Znajduje się tu przynajmniej 6 kurhanów o średnicy od 10 m do 15 m i wysokości od 1 m do 1,5 m. Część jest zniszczona, w środku jednego z kurhanów odsłonięta prostokątna skrzynia kamienna, zbudowana z płyt o długości 1,8 m i szerokości 0,9 m. Wszystkie kurhany mają wielowarstwowe płaszcze kamienne i ograniczone są u podstawy pojedynczymi kręgami z dużych głazów. Teren, na którym znajduje się cmentarzysko, jest nieużytkiem i wchodzi w skład dóbr Państwowej Stacji Hodowli Roślin. Być może część kurhanów została zbadana w XIX wieku przez George Bujacka, materiał zabytkowy z nich znajdował się niegdyś w zbiorach Muzeum w Królewcu¹.

2. Doba, pow. giżycki. Kurhan położony po prawej stronie drogi prowadzącej z Państwowego Gospodarstwa Rolnego Skrzypy do wsi Doba, tuż przy moście na strumieniu wpadającym od zachodu do Jeziora Dobskiego. U podstawy ma krąg

¹ G. Bujack, *Drei Hügelgräber zu Doben, Kr. Angerburg*, Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Bd. 14, 1889, ss. 13—16.

ułożony z dużych głazów, o średnicy około 30 m i wielowarstwowy płaszcz kamienny zniszczony w górnych partiach. W miejscach zniszczeń widoczny zarys prostokątnej skrzyni zbudowanej z płyt kamiennych i umieszczonej w środku kręgu. Kurhan narażony jest na całkowite zniszczenie w momencie przystąpienia do budowy planowanej drogi. Celowe byłoby szybkie jego przebadanie.

3. Fuleda, pow. giżycki. Rozległe cmentarzysko kurhanowe na półwyspie wchodzącym w południowe brzegi Jeziora Dobskiego. Część obiektów zniszczona. Obok kurhanów o nasypach kamiennych wysokości od 0,4 m do 0,8 m i średnicach od 10 m do 20 m ograniczonych kręgami z dużych głazów znajdują się luźno stojące skrzynie z płyt kamiennych, prostokątne, w większości opróżnione. Stanowisko było wizytowane trzykrotnie. Przy współpracy z Ekspedycją wykopaliskową Uniwersytetu Warszawskiego w Tarławkach i mgr. Jacka Przeniosły z Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk wykonano plan rozmieszczenia poszczególnych obiektów i opis zewnętrzny stanu zachowania. Celowe byłoby przystąpienie do systematycznych prac badawczych na zachowanych jeszcze kurhanach. (Por. osobne sprawozdanie Ryszarda F. Mazurowskiego w niniejszym zeszycie „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”).

4. Tarławki, pow. węgorszewski. Kurhan zarośnięty drzewami ulokowany na zachodnim zboczu wzniesienia morenowego, po prawej stronie szosy prowadzącej ze Sztynortu do Tarławek. Szczegółowy opis obiektu niemożliwy ze względu na silne jego zadrzewienie.

5. Gębałki, pow. węgorszewski. Po lewej stronie szosy prowadzącej z Gębałek do Piłaków Wielkich, na wysoczyźnie morenowej schodzącej w stronę podmokłych łąk kilka usypisk z kamieniami ograniczonych wieńcami z dużych głazów. Być może częściowo zniszczone cmentarzysko kurhanowe. Mimo szczegółowej penetracji zewnętrznej obiektów, nie udało się uzyskać konkretnych stwierdzeń.

6. Grodzisko, pow. gołdapski. Duży kurhan, do ubiegłego roku całkowicie zarośnięty starym drzewostanem, obecnie poręba, położony przy drodze do Dąbrówki Polskiej około 1 km na zachód od grodziska w tej samej miejscowości. Kurhan otoczony kręgiem z dużych głazów u podstawy i z nasypem kamienno-ziemnym o średnicy około 25 m i wysokości 1,5 m.

II. GRODZISKA I OSIEDLA OBRONNE

7. Wilczyny, pow. kętrzyński. Grodzisko znane w literaturze², zwane Górą Zamkową (Pillberg), w kształcie nieregularnego trapezu, nie obwałowane, o powierzchni majdanu około 3 arów, założone na półwyspowym wzniesieniu morenowym wchodzącym w podmokłą łąkę nad rzeką Omet. Otoczone fosą od strony łąd. Zachodnią i wschodnią część wzniesienia morenowego zajmowało osadnictwo otwarte, o czym zdaje się świadczyć bogaty materiał ceramiczny występujący na powierzchni. Grodzisko nie jest zniszczone. Znaczną liczbę ułamków ceramiki zebrano w kretowiskach, przy brzegach majdanu. Sądząc na jej podstawie obiekt odnieść należy wyłącznie do wczesnej epoki żelaza. Wskazane byłoby przeprowadzenie na nim badań wykopaliskowych w celu uchwycenia układu warstw kulturowych, założeń obronnych i mieszkalnych.

8. Perły, pow. węgorszewski. Grodzisko znane w literaturze od XIX wieku, nigdy nie badane³, określane przez ludność miejscową jako Góra-Szaniec. Wznie-

² H. Crome, *Karte und Verzeichnis der vor- und frugeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen*, Altpreussen, Bd. 3, 1937, s. 111; E. Hollack, *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen*, Glogau-Berlin 1908, s. 186.

³ A. Bötticher, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen*, Bd. 6, Masuren, 1896, s. 37; F. Grigat, *Aus grauer Vorzeit. Prähistorisches aus dem Mauerseegebiet*, Langensalza 1927, s. 103.

sione zostało na naturalnym wzgórzu, znajdującym się na północny wschód od miejscowości, tuż przy zabudowaniach gospodarstwa Perły-Kolonia. Sam obiekt zajmuje północną część wzniesienia, część południowa będąca wiejską piaskownicą nie posiada warstwy kulturowej. Wzniesienie oblewa z trzech stron strumień dopływający do Węgorapy, z czwartej znajduje się dość znaczna depresja terenu. Grodzisko odcięte jest od południowej części wzniesienia słabo zaznaczającą się w tej chwili fosą (?). Majdan osiedla wyraźnie splantowany zajmuje powierzchnię około 40 m², warstwa kulturowa z dość licznym materiałem ceramicznym występuje głównie w przykrawędziowych jego partiach. Brak śladów obwałowania. Obiekt nie zniszczony, winien być w najbliższym czasie przedmiotem przynajmniej sondażowych badań w celu ścisłego określenia czasu jego użytkowania i założeń przestrzenno-obronnych. Zebrany materiał ceramiczny wskazuje na możliwość odniesienia go do wczesnej epoki żelaza.

9. Klimki, pow. węgorzewski. Grodzisko znajdujące się w 47 Sektorze Lasów Państwowych Leśnictwa w Klimkach, około 1,5 km na południowy zachód od wsi Łęgwarowo. Obiekt zbudowany jest na jednym z licznych w tym rejonie wzgórz morenowych, które z trzech stron opływa strumień — jeden z dopływów Węgorapy, z zachowanym wałem pierścieniowym i prawie kolistym w planie majdanem. Od północnego wschodu do grodziska przylega osada zajmująca pozostałą część wzgórza. Całość otacza silna depresja terenu z zabagnionymi, porośniętymi starym lasem tarasami zalewowymi strumienia. Cały obiekt jest gęsto zadrzewiony, trudno dostępny i zupełnie nie zniszczony, jeżeli nie liczyć obrywu od strony strumienia będącego wynikiem podmycia brzegów. Założenie przestrzenno-obronne i wielkość obiektu identyczna jak grodziska w Tarławkach. Materiału zabytkowego na powierzchni nie znaleziono. Możliwe jest przeprowadzenie tu badań sondażowych w ciągu najbliższych lat w związku z planowanym wycięciem lasu.

10. Tarławki, pow. węgorzewski. Zniszczone grodzisko z trzema fazami osadniczymi (okres lateński, przełom er, wczesne średniowiecze), badane w roku bieżącym przez Uniwersytet Warszawski.

11. Grodzisko, pow. gołdapski. Grodzisko położone w zachodniej części wsi na wysoczyźnie liczącej około 40 m wysokości w stosunku do okolicznych łąk. Znane od XVI wieku, nigdy systematycznie nie badane⁴, zachowane w doskonałym stanie, jeżeli nie liczyć niewielkich wkopów robionych przez przypadkowych poszukiwaczy. Zebrany liczny materiał ceramiczny pozwala odnieść jego powstanie i użytkowanie do wczesnej epoki żelaza.

12. Radzieje, pow. węgorzewski. Pomost z pali wbitych w dno jeziora prowadzący od plaży w Radziejach ku wyspie Lipa. Szczegółową penetrację obiektu utrudnił w 1971 r. brak właściwego wyposażenia. Nie wiadomo także, czy nie jest on identyczny z opublikowanym opisem osady nawodnej penetrowanej w 1895 r. przez Johanna Heydecka⁵. Wprawdzie podana przez niego lokalizacja nie odpowiada ściśle miejscu, gdzie znajduje się omawiany tutaj obiekt, jednakże nie są to zbyt duże odległości. Pomost w Radziejach nie był do tej pory znany, co wydaje się nieco dziwne wobec powszechnej wiedzy o nim wśród ludności miejscowej.

III. CMENTARZYSKA PŁASKIE

13. Leśniewo, pow. kętrzyński. Od XIX wieku zbierano tu zabytki i kopano w wielu miejscach, przy czym jedno z ciekawszych cmentarzyisk okresu wpły-

⁴ C. Hennenberg, *Erklärung der grossen Preussischen Landtafeln*, Königsberg 1595, s. 12; A. G. Helwing, *Lithographia Angerburgica*, Königsberg 1717, Bd. 1, s. 4; E. Hollack, op. cit., s. 46.

⁵ J. Heydeck, *Pfahlbau bei Gr. Steinort, Kr. Angerburg*, Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia, Bd. 22, 1909, ss. 201—202.

wów rzymskich badań w latach 1884—1885 G. Bujack⁶. W literaturze nie ma dokładnej lokalizacji występujących tu stanowisk archeologicznych. Przeprowadzona penetracja terenu i wywiady z miejscową ludnością nie dostarczyły także wskazówek o zabytkach.

14. Krukłanki, pow. węgorszewski. Na przesmyku między jeziorami Gołdapiwo i Brzozówka znajdowało się cmentarzysko, które częściowo przebadano w 1907 r. K. Stadie⁷. Przy jego lokalizacji stwierdzono jednocześnie, że cały obszar, który niegdyś był zajęty przez cmentarzysko jest silnie zniszczony rowami, okopami i bunkrami z czasów pierwszej i drugiej wojny światowej. Jedynie po prawej stronie szosy, gdzie rośnie las, istnieje szansa znalezienia resztek grobów. W sumie jednak podjęcie tu badań terenowych miałyby się z celem.

15. Krukłanki, pow. węgorszewski. Według uzyskanych w Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej i od kierownika miejscowej szkoły informacji przed kilku laty w czasie budowania ośrodka zdrowia odkryto kilka grobów szkieletowych z zachowanymi fragmentami jakichś ozdób. Szkielety zakopano, ozdoby zabrali odkrywcy, dalszych prac ziemnych nie prowadzono. Wizja lokalna wzniesienia morenowego, gdzie dokonano odkrycia, nie dostarczyła żadnych dodatkowych danych.

16. Łabapa, pow. węgorszewski. W 1935 r. odkryto tu cmentarzysko ciało-palne z grobami datowanymi na późny okres lateński i pierwsze wieki naszej ery. Poświęcono mu kilka wzmianek, publikując część wyselekcjonowanych zabytków⁸. Wobec braku dokładnej lokalizacji stanowiska spróbowano przeprowadzić dokładną penetrację terenu. Udało się wyeliminować obszar przypuszczalnego cmentarzyska. Szczegółowe poszukiwania utrudniło rosnące zboże.

17. Radzieję, pow. węgorszewski. Zanotowano tu przy torach kolejowych cmentarzysko płaskie z okresu wpływów rzymskich⁹. Przeprowadzono penetrację terenu i wywiad wśród ludności miejscowej, co jednakże nie doprowadziło do uzyskania dokładnych informacji o jego lokalizacji.

18. Stręgiel, pow. węgorszewski. Podane w literaturze miejsce, gdzie znajdowały się dwa cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich¹⁰ odpowiada całkowicie obecnej sytuacji. Użytkowany w XIX wieku cmentarz zajmował część wzniesienia opadającego w stronę jeziora. W chwili obecnej wzniesienie jest porośnięte gęstym drzewostanem, co utrudniłoby prowadzenie systematycznych prac badawczych. Liczyć się także należy z możliwością zniszczenia całego obiektu przez cmentarz, którego użytkowanie zarzucono tuż przed wojną.

19. Kosakowo, pow. kętrzyński. Nie udało się zlokalizować zanotowanego dawniej cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich¹¹.

Przeprowadzona w roku bieżącym akcja weryfikacyjna stanowisk archeologicznych pozwoliła na stwierdzenie stosunkowo dobrego stanu zachowania grodzisk na tym terenie, ogromnego zniszczenia wyjątkowo ciekawych obiektów kurhanowych i niemal całkowity zanik tradycji o zabytkach wśród ludności miejscowej. Znaczące zainteresowanie, z jakim spotykano się w czasie pobytu w poszczególnych miejscowościach, pozwala mieć nadzieję, że właściwie prowadzona współpraca z ludnością miejscową i władzami może doprowadzić do wyjątkowo ciekawych odkryć i uchronić od zniszczenia cały szereg cennych dla nauki obiektów.

⁶ G. Bujack, *Das Fürstener Gräberfeld*, Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Bd. 12, 1887, ss. 116—119.

⁷ K. Stadie, *Gräberfeld bei Krukłanken*, Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Bd. 23, 1919, Th. 2, ss. 395 n.

⁸ Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, Bd. 12, 1936, s. 285; Bd. 17, 1941, s. 87, tabl. 30.

⁹ E. Hollack, op. cit., s. 136.

¹⁰ O. Tischler, H. Kemke, *Ostpreussische Altertümer aus der Zeit der grossen Gräberfelder nach Christi Geburt*, Königsberg 1902, ss. 36—37; E. Hollack, op. cit., s. 51.

¹¹ Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, Bd. 15, 1939, s. 285.